

Első mindenkéül

Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 25.) Győr, 2016. 869 oldal*

A Győri Egyházmegyei Levéltár 21. századi tudományos tevékenysége kiemelkedő. Ennek bizonyosága, hogy a most tárgyalt kötet egy olyan sorozat része, melynek keretében eddig évente átlagosan két komoly munkát publikált a levéltár: a középkortól egészen a 20. századig jeles kutatók jelentették meg tudományos eredményeiket – ezt képezi le elemeiben a *Primus inter omnes*. A munka szervezője így nem az idő, hanem a tér és az egyház, pontosabban az egyházi tér. A közel ezer oldalon található 35 tanulmány mind-egyike kötődik a győri egyházmegye területéhez, valamint a katolikus egyháztörténethez.

Konferenciakötetet foghatunk kézben: a győri pap, politikus és történétíró, Bedy Vince születésének évfordulója adta a tanácskozás apropóját. Bedy maga is rászolgált a kötet címadására: történészként forrásközlései alapvetőek, amit nemcsak a bevezető laudáció írója, a pénzügyi feltételeket a címadóról elnevezett alapítvány révén biztosító Lukácsi Zoltán szemináriumi rektor hangsúlyoz, hanem jelzi az a tény is, hogy a harmincöt tanulmányból hat hivatkozik egy-egy munkájára. Bedy egyház- és kultúraszervező, valamint a helyi politikában és a főrendiházban végzett tevékenységéről Nemes Gábor, a Győri Egyházmegyei Levéltár munkatársa, egyben a kötet egyik szerkesztője tájékoztat. Az utána következő tanulmányok szerzőgazdái: elrendezésük nem lehetett

könnyű sem a sokféle tudományterület (a néprajztól a zenetörténeten át a muzeológiáig), sem pedig az eltérő igényesség miatt – a szerkesztők végül huszárvágással egy köz-történeti (Egyház, állam, politika), egy művelődéstörténeti (Oktatás, művelődés, vallá-sosság) és egy „egyéb” (Táj, helység, épített örökség) szekcióra osztották a kötetet. A kiadás profizmusát dicséri egyébként a vonzó külalak, a közel ötven oldalas mutató, valamint az összes tanulmány végén fellelhető angol vagy német nyelvű rezümé. Mivel a műnek készül egy tételes bemutatása Mó-zessy Gergely és Dominkovits Péter tollából, a továbbiakban csupán néhány olyan tanulmányra hívjuk fel a figyelmet, amelyek a helytörténeten túli, szélesebb történeti perspektívát is felvillantják.

A történeti kutatás sokak által járt útja az, amikor egy előre megfogalmazott kérdésre keresünk választ. Egy jó kutatási tervvel elkerülhetjük a források csapdáját – hogy csupán a kezünkbe akadó dokumentumok sugallatai vezéreljenek minket –, nem árt azonban, ha fölkészülünk a meglepetésre is. Váratlan adatokra, forráshiányos témakörökre: ilyenkor a rugalmasság erény.¹ Ha pedig valahol megrekedünk, alakítsunk a kutatás valamely összetevőjén – ennek „áldozata” lehet akár a feltett kérdés, az elképzelt narratíva, vagy akár új forráscsoportok és irodalom bevonására kell sort keríteni. Az ilyen „mellékvágányon” induló esetek tárgyalásánál kiaknázható lehetőség, ha a vezérfonal maga a kutatás folyamata. Így tesz Horváth Richárd is, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, aki a Magyarország világi archontológiája 1458–1526 című kutatási program² egy számára nem várt eredményét bontja ki: egy

¹ Johann Gustav Droysen és Henri Pirenne nyomán Bloch, Marc: *A történész mestersége. Történetelméleti írások*. Ford. Babarczy Esz-

ter, Kosáry Domokos, Pataki Pál. Budapest, 1996. 51–52.

² Horváth Richárd – Neumann Tibor – C. Tóth Norbert: *Pontot az „i”-re. A Magyarország*

eddig nem ismert, Győr melletti egykori erődítmény, a Lesvár okleveles említéseit gyűjti össze, majd topográfiai azonosítására tesz kísérletet. A szerző több korszakban keletkezett, különböző tudományterületek „magáénak vallott”, sokrétű forrásait (középkori oklevelek, néprajzi anyag, 19. századi katonai felmérések és leírások, mai műholdképek) vonja be, hogy azután átadja a „terepet” a régészettudománynak. Hasonló módszert követ tanulmányában Csermelyi József is, aki egy Grazban fellelt egykori irat alapján tárja fel a győri egyházmegye Mohács utáni helyzetét. Itt a szorosabban vett egyháztörténeti vonatkozás és a szerző által képviselt filológiai és apparátusbeli igényesség szűkebb határokat szab a vizsgált tér és idő tekintetében – a kontextust néhány alapfogalom magyarázata egészíti ki a *sede vacantéról* (171–172. old.), valamint a magyar tizedszedési hagyományokról (182–183. old.). Különös, de a „nem várt meglepetés” hasonló élményét Petes Róbert tanulmányán is érezhetjük, aki egy 1956–1957-es „nemzetközi egyházi kémügyet” tár elénk, az *oral history* forrásait is igénybe véve. A narratíva a téma kínálta lehetőségek ellenére mértéktartó marad, azt a szerző a vallomások szófordulataiból építi fel.

Napjainkban a történeti életrajzok írása a „strukturális divatok” után újra virágkorát éli. Ezek makroszintű tanulságaival foglalkozik a prozopográfia, amely az egyéni életutakat „tömöríti” formalizált szempontrendszer segítségével.³ Az így létrejött „kollektív biográfiák” az adott történeti korszak tipikus életpályamodelljeit mutatják be, közelebb hozva nemcsak a mindennapokat, hanem a nagyobb folyamatok mozgatórugóit

is. E témában íródott C. Tóth Norbert tanulmánya egy 15. századi familiárisi családról, valamint Bojtos Anita munkája a sopronbátfalvi (wandorfi) pálos kolostor kora újkori lakóiról.⁴ Ebbe az irányba illeszthető Karlinszky Balázs rendhagyó módon, *in medias res* iratbemutatással kezdődő tanulmánya is, aki egy vitatott hovatartozású prépostság, a hántai társaskáptalan középkori archontológiáját írta meg, valamint Nemesné Matus Zsanett adattára a 17. századi győri magyar csiszár-, szíj-, nyereg- és lakatgyártó céh tagságáról.

A helytörténettel foglalkozó, kis léptékben vizsgálódó tanulmányok kulcsa lehet az általános történeti tanulság keresése. Ebben párhuzamot találhatunk a mikrotörténelem célkitűzéseivel.⁵ A léptékek összekapcsolásának két útja lehet: az egyediből az általános felé mutató, induktív és a fordított irányú, deduktív kapcsolatteremtés. A következőkben tárgyalt tanulmányok, habár nem a mikrotörténelem körébe tartoznak, erre tesznek kísérletet.

Kiemelhető közülük Fazekas István írása Lépes Bálint 17. századi kalocsai érsekről és győri adminisztrátori tevékenységéről. A dolgozat középpontjában nemcsak a tárgy, hanem az elbeszélés szerkezete szerint is Lépes áll: a szerző például többször használja a „dolgozat hőse” kifejezést (például 85. old.). Szimpátiát kelt, hiszen „mielőtt pálcát törnénk Lépes magatartása fölött, érdemes egy pillanatra [...] elgondolkodni...” (98. old.) A narráció segíti a kontextus megértését: a magyar rendeknek a Habsburg hatalommal szembeni erősödését.

Egy-egy forrás vizsgálatán túl eljuthatunk annak térbeli, időbeli, valamint az alap-

világi archontológiája című program múltja, jelene és közeli jövője. Turul, 86. évf. (2013) 2. sz. 41–52.

³ Stone, Lawrence: *Prosopography*. In: Stone, Lawrence: *The past and the present revisited*. London – New York, 1987. 45–74. Idézi Kövér György: *Biográfia és történetírás*. Aetas, 15. évf. (2000) 3. sz. 150–156. 151.

⁴ Utóbbi szerző esetében ez korábbi kutatásokon is alapul. Bojtos Anita: *Eszmény és hivatás: pálosok a katolikus megújulásban*. In: Sarbak Gábor (szerk.): *Pálosaink és Pécs*. Budapest, 2016. 55–79.

⁵ Szijártó M. István: *A történetész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*. Budapest, 2014. 16–18.

vető jellegén túl más történeti ágak alapján való értelmezéséhez. Erre tesz kísérletet Kádár Zsófia tanulmánya egy alapvetően egyháztörténeti forrással kapcsolatban, amely néhány tercia próbációs jezsuita atya 17. századi győri tartózkodásáról szól – így ismereteket szerezhetünk többek között nemcsak a fogalmi keretekről, hanem a politikatörténeti kontextusról is. Hasonló kitekintés és összehasonlítási lehetőségek javára válhatnak akár Szuly Rita 18. századi, soproni lelkiség-történeti témájú írásának is, amelyben a szerző egy kevésbé kutatott terepen jut óvatosabb, ámde újszerű következtetésekre.

Ellentétes irányú logikát mutat Krisch András munkája Napóleon és a francia hadsereg 1809-es győri tartózkodásáról.⁶ A zömében eseménytörténeti jellegű tárgyalás újdonságát a forrásfeldolgozás mellett a kortárs francia szakirodalom bevonása adja, amelynek segítségével Napóleon győri tartózkodása pontosabban datálható (216. old.) – itt győri szempontból a császári szálláshely, a Napóleon-ház (Király u. 4.) még említhető lenne.

Egyes munkák esetében az azonos téma és helyszínválasztás akár közös továbbgondolásra is alkalmat adhat: Klestenitz Tibor, Hegedűs Zoltán és Németh Ildikó tanulmánya egyaránt a dualizmus kori győri és soproni egyházpolitikával és az ehhez a szekularizációs törekvések miatt szorosan kapcsolódó iskolaüggyel foglalkozik – a bőséges forrásfeltáráson túl felsejlik egy lokális szintézis megírásának lehetősége. Ide

sorolhatnánk akár még Dancsecz Mónika tanulmányát is az Eucharisztikus Kongresszus helyi recepciójáról, Soós Viktor Attila munkáját az Állami Egyházügyi Hivatal helyi archontológiájáról,⁷ valamint Osváth Ádámét a második világháború utáni soproni egyházi tulajdon államosításáról.

A felvilágosodás előtti műveltség kutatásának komoly nemzetközi szakirodalma van, amely elsősorban arra hívja fel a figyelmet, hogy a kvantitatív részleteken túl magával a percepcióval, az olvasás vagy más művelődési ágak működésével is foglalkoznunk kell – nem indulhatunk ki ugyanis abból, hogy a befogadók és a viszonyok a maival egybeesnek. Ebben az irányban lehetne továbbgondolni Kiss Tamás írását egy 18. századi könyvkatalógusról, valamint Medgyesy S. Norbertét a korabeli népi vallásgyakorlásról. A további kvalitatív vizsgálódás mintája lehet például a nyelvi fordulat jegyében született nyugati olvasástörténet.⁸

Sokan próbáltak már választ adni arra a kérdésre, hogy mi a történelem, és természetesen eltérő válaszok születtek. Abban viszont, hogy mi a történelem tárgya, nagy az egyetértés: elsősorban az *ember* és közvetlen környezete.⁹ Napjainkban erős a „nem emberi” történetírás divatja; ennek művelése során sem szabad azonban szem elől téveszteni az egyént és a közösséget. Egy topográfiai adattár közlése esetén ez nehezen kérhető számon – Benczik Gyula és Feiszt György középkori egyházi topográfiája kapcsán –, más tanulmányok vonatkozásában

⁶ A tanulmány e dolgozat összefoglalója: Krisch András: *Francia megszállás Magyarország szabad királyi városaiban 1809*. PhD disszertáció (kézirat). Pécs, 2009. VII. fejezet (151–184.) <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/krischandrasphd.pdf> (letöltés: 2017. jan. 23).

⁷ A munka a szerző disszertációjának átvétele és kibővítése, vö. Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*. Budapest, 2014. (kézirat) <http://doktori.btk>

elte.hu/hist/soosviktorattila/diss.pdf (letöltés: 2017. jan. 23.) A 4., valamint 6.4 fejezetek (különösen 201–208., 212–215.)

⁸ Cavallo, Guglielmo – Chartier, Roger (szerk): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Budapest, 2000.

⁹ Annyira nyilvánvaló ez az összefüggés, hogy Bloch is csak utal rá: a történelem legtágabb értelmezésben „akár az egyénre, akár a társadalomra figyel elsősorban” – tehát a kulcs az ember. Bloch: *A történelem mestersége*, 22.

azonban igen. Hajdók Judit a 20. századi egyházmegyei orgonatorténét, különösen a fémbeolvasztások berkeibe kalauzol minket, az iratok ismertetésén, a bőséges képi adatláson és a terepbejárásokon felül azonban a kutatás további útja lehetne a társadalmi recepció vizsgálata, akár több történeti idősíkbán. Áldozó István árvíz-történeti munkájánál hasonló a megfigyelésünk. Inspiráló a korabeli árvizek párhuzamba állítása a 2013-as árvízrel és a modern meteorológiai magyarázatokkal (például mediterrán ciklonok), a Rába szeptemberi árvízlehetőségére azonban meglepetésként tekint, holott ez az alpesi vízgyűjtőnél megfigyelhető mediterrán hatás eredménye.¹⁰ A levéltári iratokon és a korabeli sajtótermékeken alapuló tárgyalás alapvetően leíró, eseménytörténeti jellegű. Érdekes lehet azonban a kérdés: miért éppen a 19. század második felében érték Győrt nagyobb áradások? Ennek oka a Rába-vidék (és a Duna) folyószabályozásának folyamatában keresendő. Itt a kontextus megalkotásához, az összehasonlítások alapjaihoz nemcsak a környezet- és válságtörténeti irodalom fejleményeit lehetne figyelembe venni,¹¹ hanem a most tárgyalt sorozatban kiadott, Bedy Vincének a szülőfalujához kapcsolódó, árvizekkel kapcsolatos közléseit is.¹²

„...meg kell jegyeznünk, hogy a történeti realitások esetében a kezdőpont fogalma is igen illékony. Kétségtelenül definíció dolga.

De ennek a definíciónak a megadásáról sajnos sokan elfeledkeznek.”¹³ Nem véletlenül figyelmeztet Marc Bloch még a 20. század közepén az eredet bálványára: a történettudomány művelői sokszor rendezik sorba a forrásokat úgy, hogy azok egy adott szemzőgből nézve egy őseredettől mutassanak a vizsgált korszak jelene felé, olyan narratívát kínálva, amely nem ad teret az árnyalt magyarázatnak, oksági viszonyoknak. Engedtünk-e, engedtek-e a szerzők, a szerkesztők az „eredet kísértésének”? Bedy esetében semmiképp nem, hiszen a kötetnek csupán a hatoda foglalkozik az ő személyével. Az eseménytörténet esetében más a helyzet: minél közelebb jutunk napjainkhoz, annál szélesebb skálán mozog a szerzők szakmai érdeklődési területe és a megjelentetett tanulmányok igényessége. A Győri Egyházmegyei Levéltár gárdájának tudományos teljesítményét bizonyítja, hogy a megszokott egy bő évtized alatt olyan, méretében csak az egyetemekéhez mérhető szellemi műhely épített ki maga körül, amely elsősorban az alapkutatások, forrásfeltárások intézményi támogatására rendezkedett be. A most tárgyalt kötet megalapozhat egy nem elsősorban eseménytörténet-központú történeti tárgyalásra épülő szemléletmódot.

SIMONKAY MÁRTON

¹⁰ Sárközi Zoltán: *Árvizek, ármentesítés és folyószabályozás a Szigetközben és az Alsó-Rába vidékén*. (Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. Műszaki tudománytörténeti kiadványok 17.) Budapest, 1968. 5.

¹¹ Köztük a témakör alapmunkáját: Ihrig Dénes (szerk.): *A magyar vízszabályozás története*. Budapest, 1973.; de akár a jelen sorok szerzőjének munkáját, amelyben többek között a tárgyalt árvizekkel foglalkozik. Simonkay Márton: *Csorbuló önrendelkezés vagy állami siker? Érdekek és vélemények a Rába-sza-*

bályozás kapcsán (1886–1893). In: Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Víz és társadalom a középkortól a XX. század végéig*. Budapest, 2014. 343–376. <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Viz.pdf>, (letöltés: 2017. jan. 23.)

¹² Bedy Vince: *Gyirmót története*. Közreadja Perger Gyula. Győr, 2013. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 15.) 71.

¹³ Bloch: *A történész mestersége*, 28.